

Resp. Dist. mai. Deus fecit universitatem creaturarum optimam, in genere rerum creaturarum, *Conc.* Fecit universitatem creaturarum optimam, simpliciter, *Neg. Contradist. min. et Neg. cons.* Solutio patet ex iis quae exposuimus in declaratione tertiae difficultatis superius propositae; nam haec difficultas non differt ab illa, nisi penes formam. Optimum quippe et perfectum possunt sumi absolute, quatenus dicunt perfectionem et bonitatem per se subsistentem et illimitatam, vel relative, nempe per respectum ad aliquam naturam, quae est determinata ad speciem, et tunc important bonitatem et perfectionem limitatam, quae mensuratur a fine extrinseco ad quem ordinantur.

ARTICULUS III.

UTRUM DEUS OPERETUR IN ACTIONIBUS CREATURARUM (I).

QUAESTIO DETERMINATUR. Generales effectus divinae providentiae et gubernationis rerum creaturarum, si spectantur ex parte eorum, quibus creaturae perducuntur ad divinam assimilationem, ad quam omnia ordinata sunt, distribuuntur bifariam, uti in superiori articulo notavimus, nimirum in conservationem creaturarum in bono, et in motionem earumdem ad bonum. Siquidem creaturae ordinatae ad participationem et similitudinem divinae bonitatis, esse similes Dei gestiunt, tum per suum *esse*, quo bonae sunt, in quantum Deus est infinite et essentialiter bonus; tum per suas actiones, quibus bonitatem suam aliis communicant, in quantum divina bonitas est omnibus principium et causa essendi. Et ea de re creaturae omnes essentialiter dependent a Deo in eo quod sunt, per actionem Dei, quae in eas iugiter influit esse easque conservat; tum in eo quod operando sunt aliis causa essendi, per actionem, qua Deus in omnibus operibus causarum secundarum agit. Cum ergo a nobis satis disputatum sit de operatione divina causante primum effectum gubernationis, nempe de conservatione creaturarum; reliquum est ut aliquid dicamus de operatione divina, quae causat secundum effectum gubernationis, nempe quae efficit, ut creatura sit aliis causa essendi.

Haec divina actio, quae efficit actualem causalitatem creaturarum, seu quae efficit ut res creatae causent actu, solet a S. Thoma designari diversis nominibus; denominatur enim *influxus Dei*, vel *actio Dei*, vel *divina motio*, vel *Dei operatio* in operibus creaturarum. A recentioribus vulgo dici solet *concursum*, ideoque haec quaestio plerumque disputari solet sub nomine divini concursus. Cum diversitas

(1) De hac materia tractat S. THOMAS, I p. q. 105, a. 5; *Contra gent.* lib. III, cap. LXVI-LXVII; *QQ. DD. De pot.* q. 3, a. 7.

sit de nomine, non est cur de ea solliciti simus; solummodo moneamus, *concursum* duarum causarum, si in nativa significatione sumitur, secum ferre notionem duorum agentium, quorum utrumque partem habet in aliqua operatione; sicut si duo equi trahunt currum, vel si duo homines elevant aliquod pondus, quod ab uno elevari non possit, quia vires unius impares sunt. Verum in praesenti quaestione, quae disputat de actione divina in operibus creaturarum longe aliter res habet; nam effectus totus ponitur a creatura et totus a Deo, licet aliter et aliter; quia Deus operatur et attingit effectum in ordine causae primae et universalis, et creatura eundem effectum producit, sed in ordine causae secundae et particularis. Haec veritas sic paucis notata fuit a S. Thoma: « Non sic idem effectus causae naturali et divinae virtuti attribuitur, quasi partim a Deo, partim a naturali agente fiat, sed totus ab utroque secundum alium modum; sicut idem effectus totus attribuitur instrumenti, et principali agenti etiam totus » (1).

Deus est causa totalis. Si quaeritur, utrum Deus et creatura dici debeant causae totales vel partiales, respondemus, Deum et creaturam dici debere cum S. Thoma causas totales et non partiales, quia tum Deus, tum creatura, in suo ordine producant totum effectum; licet locutio eorum qui dicunt, Deum esse causam partialem non partialitate effectus, sed partialitate causae, non possit reprobari ut falsa, quia, posita illa distinctione et declaratione, propositio eo spectat, ut affirmet, Deum causare totum effectum in suo ordine, sed non esse unicam causam, nam operatur simul cum creatura; quod non solum est verissimum, verum etiam est fundamentum totius controversiae, quam prae manibus habemus.

Quomodo effectus procedit a causa prima et a causa secunda. Effectus immediate procedit totus a causa prima, et totus a causa secunda; a causa quidem secunda procedit tamquam ab agente particulari, quod ab agente primo et universali, a quo essentialiter dependet quaelibet participatio entitatis, mutuatur non solum, ut possit agere, quod habitum est per creationem, et a Deo conservatum in esse; sed etiam ut actualiter agat. Contra effectus procedit a causa prima tamquam ab agente universali, quod posset per seipsum omnes effectus naturales producere, ideoque adhibet causas particulares non ex insufficientia suae virtutis, sed ex immensitate suae bonitatis, per quam voluit communicare rebus suam similitudinem, non solum quantum ad hoc quod essent, sed etiam quantum ad hoc quod aliorum causae essent. Unde Deus per suam virtutem, quae est eius essentia, producit effectum ut causa universalis totius entis participati; creatura per virtutem a Deo habitam eundem effectum producit, ut causa particularis operans in virtute causae primae et universalis.

(1) *Contra gent.* lib. III, cap. LXX.

Neque ex eo quod Deus actualitatem causandi efficiat in creaturis dici potest, quod creatura nihil agat; nam aliud est, creaturam non habere actualitatem agendi sine influxu causae universalis, et aliud est, per illum influxum non communicari creaturae veram actualem causalitatem, seu rei alicuius effectiorem. Primum est verissimum, quia omnis perfectio, quae est et viget in ente participato, dependere debet et effici ab ente per essentiam. Secundum est falsum, quia creaturae vere et proprie participant divinam bonitatem in eo quod sunt, in eo quod possunt agere, et in eo quod agunt.

Rei difficultas. Non diffitemur, rem hanc et propositam quaestionem esse solutu captuque valde difficilem, quia intellectus noster accipiens cognitionem a rebus sensibilibus, quae agunt per motum et mutationem, et per actionem a substantia et a potentia distinctam, aegre admodum intelligit, quomodo idem effectus procedens a duabus causis, non fiat partim ab una et partim ab alia, sed totus procedat ab una et totus ab alia. Unde plures philosophi, qui admittebant, omnia dependere in esse a causa prima et ab universali principio rerum, causalitatem effectricem ademerunt creaturis, et vicissim qui causis particularibus concedebant veram causandi virtutem, negaverunt, causam primam agere immediate in operibus causarum secundarum. Antequam ergo veram propugnemus doctrinam, breviter recensenda sunt placita horum philosophorum utrinque negantium vel actionem creaturarum, vel immediatam Dei actionem in operationibus earum.

Errores philosophorum. Primus nobis occurrit error illorum philosophorum, qui admittentes, Deum operari in natura, sed non intelligentes, quomodo unus idemque effectus progredi valeat a Deo et a naturali agente, sic Deo attribuerunt omnem naturae operationem, quod res naturalis nihil omnino per suam virtutem ageret. Huius erroris sic meminit S. Thomas: « Respondeo dicendum quod Deum operari in quolibet operante aliqui sic intellexerunt, quod nulla virtus creata aliquid operaretur in rebus, sed solus Deus immediate omnia operaretur; puta quod ignis non calefaceret, sed Deus in igne; et similiter de omnibus aliis. Hoc autem est impossibile. Primo quidem, quia sic subtraheretur ordo causae et causati in rebus creatis; quod pertinet ad impotentiam creantis. Ex virtute enim agentis est, quod suo effectui det virtutem agendi. Secundo quia virtutes operativae, quae in rebus inveniuntur, frustra essent attributae, si per eas nihil operarentur; quinimo omnes res creatae viderentur quodammodo esse frustra, si propria operatione destituerentur; cum omnes res sint propter suam operationem. Semper enim imperfectum est propter perfectius... Sic igitur intelligendum est, Deum operari in rebus, quod tamen ipsae res habeant propriam operationem » (1).

(1) I p. q. 105, a. 5; cf. *QQ. DD. De pot.* q. 3, a. 7.

Contra ea philosophi illi qui vel negarunt, omnes creaturas esse a Deo immediate ex nihilo productas, vel positivam conservationem inficiati sunt, consequenter et ratione connexi influxum Dei immediatum in operationes creaturarum sustulerunt, cum istiusmodi veritates arctissimo inter se vinculo iungantur. Equidem ratio, quomobrem adstruitur necessitas immediati influxus Dei in omnes operationes causarum particularium, ex eo ducitur, quod nulla finita et participata realitas, nulla creaturae bonitas ac perfectio possit vigere, conservari, ac produci in rerum natura, quin Deus positive in eam influat, cum Deus sit causa prima et universalis totius entis participati. Iam vero si creatura non eget positivo Dei influxu ad hoc ut retineatur in esse, sed ipsa est sui conservatrix, cessante dependentia a Deo in essendo, cessabit etiam dependentia in operando. Unde etiam si supponatur creata, sicut poterit per esse acceptum in creatione independentem a Deo permanere; sic etiam poterit per operandi virtutem acceptam in creatione independentem a Deo agere et suam bonitatem aliis communicare. Ex quo patet, utrumque effectum divinae gubernationis ita esse iunctum et consociatum, ut si unus dematur, alter una corruat necesse est.

Error Durandi. Haec quae a nobis proxime commemorata sunt, licet in evidentibus omnino haberi debeant; nihilominus non defuerunt auctores, qui, positiva Dei conservatione admissa, temere negarunt, Deum immediate influere in actiones causarum secundarum, explicantes divinum concursum per hoc quod Deus dedit causis particularibus virtutem agendi, eamque in esse conservat, et consequenter mediate dumtaxat in earum actionibus operatur. Huius erroris praecipuus defensor nominatur Durandus (1), tametsi ea opinio antiquior Durando fuerit, uti testantur B. Albertus, Henricus, et ipse S. Augustinus, qui de ea his verbis mentionem facit: « Sunt qui arbitrantur, tantummodo mundum ipsum factum a Deo, cetera autem fieri ab ipso mundo, Deum autem nihil operari » (2).

Nos ergo ut certa ab incertis, et perspicua ab obscuris rite secer-namus, tuemur ut certissimam et catholicam eam doctrinam, quae tradit, Deum immediate operari in omnibus creaturarum actionibus. Unde sive a nobis intelligatur, quomodo haec divina actio attingat totum effectum, qui totus producitur a creatura, sive hoc non intelligatur, certum promptumque omnino est, nullam dari posse rationem et perfectionem entis participati, quae a Deo non producatur immediate, tamquam a causa universali, in cuius virtute omnes causae particulares agunt. Siquidem, uti saepe cum Tullio notavimus, non est proprium philosophi dubiis perspicua tollere, sed potius perspicuis dubia illustrare.

(1) Cf. DURAND. 2 *Sent.* Dist. 1, q. 5 et Dist. 37, q. 1.

(2) S. AUGUST. *De Gen. ad lit.* lib. V, cap. XX.

His in antecessum pro rei perspicuitate notatis, propositum problema sequenti propositione solvere aggredimur.

PROPOSITIO.

Deus in omnibus et singulis actionibus causarum secundarum immediate operatur, in easque influit ut causa prima et universalis totius entis.

Prob. prop. Arg. 1.um deducitur ex quaestione praecedenti, eo quod veritas huius propositionis arcte connectitur cum iis, quae propugnativimus de positiva conservatione; et ita efficitur argumenti conclusio. Si omnia quae quocumque modo habent rationem entis, a Deo immediate et positive non fiunt, nec a Deo immediate et positive conservantur in esse. Atqui repugnat, aliquid a Deo immediate et primario non conservari in esse. Ergo omnia a Deo immediate fiunt, ideoque Deus immediate operatur in omnibus actionibus causarum secundarum. Propositio maior circa quam tota vertitur controversia sic illustrari potest. Esse cuiuslibet rei non potest magis dependere a sua propria causa, postquam factum est, quam cum fiebat; nam essentialis dependentia effectus a causa ut permaneat in esse, in eo fundatur, quod effectus primo et per se habuit esse ab illa causa. Ergo si res a Dei operatione independens est, quando accipit esse, pari modo independens est ut permaneat in esse. Nimirum ratio quamobrem necessaria est actio Dei positiva ad hoc, ut omnes res permaneant et retineantur in esse ex eo ducitur, quod omne ens per participationem essentialiter dependet ab ente, quod est ens per essentiam, seu cuius essentia est ipsum esse. Atqui par eademque ratio militat pro necessitate divinae operationis in actionibus creaturarum. Ergo divinus influxus in actiones causarum secundarum necessarius est.

En quomodo haec rationis conclusio eleganter et dilucide proponitur a S. Thoma: « Manifestum est quod omnis actio, quae non potest permanere, cessante impressione alicuius agentis, est ab illo agente; sicut manifestatio colorum non potest esse, cessante actione solis, quae aërem illustrat; unde non est dubium, quin sol sit causa manifestationis colorum; et similiter patet de motu violento, qui cessat, cessante violentia impellentis. Sicut autem Deus non solum dedit esse rebus, cum primo esse inceperunt, sed, quamdiu sunt, esse in eis causat, res in esse conservans; ita non solum cum res primo conditae sunt eis virtutes operativas indidit, sed semper eas in rebus causat; unde, cessante influenza divina, omnis operatio cessaret. Omnis igitur rei operatio in ipsum reducitur sicut in causam » (1).

(1) *Contra gent.* lib. III, cap. LXVII.

Arg. 2.um Effectus communis et universalis debet reduci in causam communem et universalem, tamquam in adaequatum et proportionatum rei factae principium, secus effectus dignior nobiliorque esset causa. Atqui in omni actione particularium agentium datur effectus universalissimus, idest ens actu, quia omnis operatio eo spectat ut fiat ens actu, quod erat ens in potentia. Ergo in omni actione causarum particularium requiritur operatio causae universalissimae, nempe Dei, in cuius virtute omnia creata non solum habent potentiam operandi, sed actu operantur. Propositio maior in dubium haudquaquam revocari potest; nam evidenter repugnat, causam aliquam creatam et particularem efficere aliquid, quod est commune pluribus et ipsi causae, quia in ea hypothese esset causa suisipsius. Et inde est, quod aliqua causa conclusa sub determinata specie non possit proprie et per se causare illam speciem; esset enim causa suisipsius.

Quare S. Thomas saepissime utitur illo principio in demonstranda omnimoda omnium creaturarum dependentia a Deo sive in essendo, sive in operando. Ait enim: « Universaliores effectus oportet reducere in universaliores et priores causas. Inter omnes autem effectus universalissimum est ipsum esse. Unde oportet quod sit proprius effectus primae et universalissimae causae, quae est Deus » (1). Posito hoc principio, sic idem Aquinas concludit, Deum in omnibus operari: « Quia forma rei est intra rem, et tanto magis, quanto consideratur ut prior et universalior; et ipse Deus est proprie causa ipsius esse universalis in omnibus rebus, quod inter omnia est magis intimam rebus, sequitur quod Deus in omnibus intime operetur » (2).

Arg. 3.um Omnis operatio, quae consequitur aliquam virtutem, attribuitur sicut causae illi agenti, quod dedit illam virtutem. Atqui Deus sicut principium et causa omnis participatae perfectionis communicavit agentibus particularibus operandi virtutem non solum secundum quod virtus dicit potentiam causativam, sed etiam secundum quod actualitatem causandi importat. Ergo Deus est causa prima et universalis omnium actionum, quae consequuntur virtutem agentium particularium, ideoque Deus operatur in omnibus operationibus creaturarum (3). Haec argumentandi ratio fundamentum simul et declarationem habet in alia argumenti conclusione, quae a S. Thoma in hunc fere modum proponitur. Deus solus est ens per essentiam, quia in ipso solo esse est sua essentia; omnia autem alia sunt entia per participationem. Atqui quod est tale per essentiam est propria causa eius quod est tale per participationem. Ergo esse cuiuslibet existentis est proprius effectus eius, ideoque omne quod producit ali-

(1) I p. q. 45, a. 3.

(2) I p. q. 105, a. 5.

(3) Cf. S. THOM. *Contra gent.* lib. III, cap. LXVII, n. 2.

quid in esse, hoc facit in quantum agit in virtute Dei, et consequenter Dei virtus operatur in omnibus actionibus particularium agentium.

Conclusio. Omnia argumenta quae a nobis hactenus allata sunt, quoad substantiam proponi possunt sub hac unica forma. Omne quod participat quocumque modo rationem entis debet esse causatum ab ente per essentiam, quia rationis cuiusdam, quae est communis pluribus, non potest esse propria causa aliquid agens, quod sub illa communitate continetur; esset enim propria causa suipsius, quod repugnat. Iam vero operatio cuiuslibet agentis particularis est ens per participationem, sive consideretur virtus agendi prout constituit statum potentiae, sive consideretur virtus operativa in actu, sive consideretur formaliter ipsa actio. Ergo Deus agit in omnibus operibus creaturarum non solum mediate, quatenus dedit creaturis virtutes agendi easque in esse conservat; sed etiam immediate, quatenus applicat ad operandum virtutem creatam, quae ut causa particularis non potest quidquam operari, nisi in virtute causae primae et universalis.

SOLVUNTUR DIFFICULTATES.

Oppon. 1.º Si Deus operaretur in quolibet operante, divina actio sufficiens esset ad effectum producendum. Atqui in hac hypothese supervacanea esset actio creatorum agentium. Ergo Deus non operatur immediate in quolibet operante.

Resp. Dist. mai. Si Deus operaretur in quolibet operante, divina actio esset sufficiens, in ordine agentis universalis, *Conc.* Operatio divina esset sufficiens in ordine agentis particularis, *Neg. Contradist. min. et Neg. cons.*

Explico. Si Deus adhibet creaturas tamquam instrumenta ad producendos aliquos effectus, hoc non oritur ex indigentia, sed ex abundantia suae bonitatis, quae communicavit creaturis non solum quod ipsi assimilentur secundum quod bonae sunt, sed etiam secundum quod communicant suam bonitatem aliis. Iam vero cum creaturae sint causae essentialiter particulares et positae sub aliqua specie, Deus non potuit ipsis communicare, ut propria virtute attingerent effectum sub ratione aliqua communi, sed solum sub ratione particulari et determinata. Et inde est necessitas actionis divinae ad hoc ut creaturae possint attingere sub ratione particulari aliquem effectum, in quo invenitur ratio entis, quae communis est omnibus rebus. Unde creatura necessario et absolute eget influxu immediato Dei, ut agere possit; minime vero Deus indiget absolute influxu creaturae ad operandum, sed solum ex suppositione suae liberrimae voluntatis, quae disposuit communicare creaturis virtutem operativam. Deus quippe

potuisset absolute producere per seipsum tales effectus, tum secundum rationem communem, tum secundum rationes particulares, et determinationes entis; sed supposito quod voluit causalitatem creaturarum, tunc requiritur operatio creaturae ad producendum effectum dependentem a causa secunda, quae agit in virtute causae primae.

Quare actio causae universalis requiritur ex indigentia causae particularis; contra actio causa particularis requiritur ex bonitate et abundantia causae primae. En quomodo S. Thomas describit influxum utriusque causae: « Secundum ordinem causarum est ordo effectuum. Primum autem in omnibus effectibus est esse; nam omnia alia sunt determinationes ipsius. Igitur esse est proprius effectus primi agentis, et omnia alia agunt ipsum, in quantum agunt in virtute primi agentis; secunda autem agentia, quae sunt quasi *particulantia et determinantia actionem primi agentis*, agunt, sicut proprios effectus, alias perfectiones, quae determinant esse » (1). Sic intelligitur responsio quam idem Aquinas difficultati propositae applicat his verbis: « Dicendum quod Deus perfecte operatur ut causa prima; requiritur tamen operatio naturae ut causae secundae. Posset tamen Deus effectum naturae etiam sine natura facere: vult tamen facere mediante natura, ut servetur ordo in rebus » (2).

Oppon. 2.º Ad actionem naturalem sufficit virtus activa ex parte agentis et passiva ex parte recipientis, quia natura non deficit in necessariis. Atqui si virtus activa et passiva sufficiunt, non est necessaria Dei actio in operatione naturae. Ergo Deus non operatur in omnibus operantibus.

Resp. Dist. mai. Ad operationem naturae virtus activa et passiva rei sufficiunt ad operandum in ordine suo, seu dependenter a virtute divina, *Conc.* Ad operandum in omni ordine, seu independenter a Deo, *Neg. Contradist. min. et Neg. cons.*

Explico. Solutio patet ex dictis, nam, cum in effectu reperiatur communis ratio entis, et huiusmodi communis ratio non possit habere pro propria causa agens aliquid particulare, ad producendam illam rationem communem determinatam in aliquo effectu, requiritur influxus causae particularis sub actione causae universalis, in cuius virtute operatur agens particulare. Unde virtus activa causae naturalis sufficit in suo ordine, nimirum potest agere, si ponatur influxus causae primae. Unde natura quae non deficit in necessariis, ea largitur, quae constituunt rationem causae secundae; minime vero impertiri potest ut causa secunda efficiat quidpiam independenter a causa prima, cum Deo non sit integrum mutare essentias rerum et principium causalitatis, ita ut causa agat supra suam virtutem.

(1) *Contra gent.* lib. III, cap. LXVI.

(2) *QQ. DD. De bot.* q. 3, a. 7 ad 16; cf. 1 p. q. 105, a. 5 ad 1.